

УДК 811.161.2'373.43:94(477)'192/193"

Шарата Наталія – д-р пед. н., професор кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет.

Волохова Анна – здобувачка вищої освіти факультету менеджменту, спеціальності D4 Публічне управління та адміністрування, Миколаївський національний аграрний університет

РЕПРЕСОВАНІ СЛОВА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У роботі досліджено вплив радянської мовної політики на розвиток української мови у 1920-1930-х роках. Проаналізовано процеси українізації та її згортання, наслідки правописної реформи 1933 року. Особливу увагу приділено репресованій лексиці, зокрема витісненню питомих українських слів і заміні їх формами, наближеними до російської мови. Розглянуто приклади вилучених лексем, а також окреслено їхній вплив на сучасний стан української мови, Обґрунтовано необхідність відновлення репресованих мовних елементів як важливої складової збереження національної ідентичності.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства питання збереження мови набуває особливої актуальності. Використання української мови нерідко супроводжувалося політичним тиском і становило загрозу для носіїв. Одним із найвпливовіших інструментів втручання в розвиток української мови були репресії радянського уряду, які торкнулися як носіїв мови, так і її лексики. Мова є фундаментальним елементом національної ідентичності та збереження культурної пам'яті народу. З цієї причини вона часто ставала об'єктом політики обмеження. Саме тому вивчення репресованих слів є необхідним для відновлення мовної спадщини та забезпечення сталого розвитку української мови.

У 1923 році на території України було запроваджено політику «коренізації», яка передбачала використання української мови в сферах освіти, науки та культури. Її впровадження мало на меті підвищити довіру населення до радянської влади. Унаслідок цього, українська мова почала активно використовуватися в закладах освіти. У 1922 році налічувалося 6105 українських початкових шкіл, тоді як у 1930 році їхня кількість зросла до 14430. Українізація торкнулася і видавництва газети. Частка україномовних видань становила 87,5%. Збільшилася кількість друку журналів українською мовою, популярність здобули нові журнали місцевого видання. Однак уже у 1932-му році політику коренізації визнавали небезпечною. Упродовж 30-их років, в умовах штучного голодомору, радянська влада поновила процес русифікації українського народу. Попри відсутність офіційних заяв про

скасування українізації, розпочалися масові переслідування представників української інтелігенції. Українська мова поступово витіснялася та обмежувалася в публічному житті [1, с. 141-172]. Українська мова відображала культурну та національну приналежність українців. Її поширення серед різних прошарків населення сприяло зміцненню національної свідомості. Саме тому існування окремої мовної системи розглядалося як загроза для радянської влади, оскільки визначала існування окремої нації, що суперечило ідеології єдності радянського союзу.

У 1933 році було запроваджено новий український правопис, який уподібнював українську мову до російської. Особлива увага приділялася словам іншомовного походження. Лексику грецького походження з літерою θ (тета) змінено відповідно до російського зразка. Форми «етер», «катедра», «міт», «анатема» були замінені відповідно на «ефір», «кафедра», «міф», «анафема». Під повною забороною опинилася літера «ґ», обґрунтована надмірним націоналізмом та обмеженою кількістю слів із цією літерою. Хоча Борис Грінченко у редакції свого словника налічує близько 270 слів що починаються з літери «ґ». Вважалося, що вона є елементом, який віддаляє українську мову від російської [3, с. 265-268]. Повноцінне функціонування літери «ґ» в сучасній мові досі є обмеженим. У масовому вжитку відомі такі слова як «гудзик», «ґава», «ґанок». Насправді ж українська мова має набагато більше слів із літерою «ґ», які через тривалу русифікаційну політику були витіснені з активного мовлення. До таких слів належать: «ґуля», «ґорґотати», «ґатунок», «ґлейкий». Повернення її вжитку є важливим елементом відновлення історичної та мовної норми. Таким чином, правописна реформа стала важливим чинником у процесі уніфікації української мови з російською, що супроводжувався звуженням її фонетичних і лексичних особливостей.

Ключову роль у процесі штучного уподібнення мов відіграли публікації Андрія Хвилі, у яких українська мовна традиція трактувалася як «націоналістична загроза». Передбачався перегляд словників, наукових робіт українською мовою з метою вилучити «небажані» до вживання слова. Особлива увага приділялася українській термінології. Унаслідок цієї політики відбулося системне витіснення питоми української лексики. На заміну термінам, утвореним на українській основі, стали поняття відповідні до загальної мовної політики радянського союзу. Заміну виправдовували «штучністю» походження та проявом «націоналізму». Репресії насамперед торкнулися українських синонімів. За наявності декількох слів на означення одного поняття, перевага надавалася тому слову, яке мало подібне звучання та форму до російського відповідника. У випадку з синонімами «відсоток» та «процент» перевага надавалася слову «процент». «Фолія» стала «фольгою», «вітріоль» - «купоросом», а «тенктура» - «картоном». Унаслідок уніфікації мовних засобів однакові іменники почали позначати як тривалі дії, так і їх завершені результати. Замість українських віддієслівних іменників «обробляння/оброблення» для позначення дії та «обріб» для позначення наслідку, у сучасному мовленні переважає слово «обробка». Маємо відповідно

«розробка» (замість розробляння/розроблення), «передача» (замість передавання/передання). Слова які не мали російських аналогів були вилучені з офіційних джерел [2]. Політика 1930-х років була спрямована на всебічну перебудову мовної системи. Мовні репресії охоплювали лексику різного функціонального рівня – від побутової мови до наукової термінології. Наявність коректної термінології визначала можливість розвитку української науки. Різноманітність лексики вказувала на здатність українського народу продукувати власні системи знання та розвиватися незалежно від радянського уряду.

До сьогоденного вжитку надійшли не всі слова української мови. Список репресованих слів подала у своїй праці Орися Демська-Кульчицька. Робота містила перелік лексичних одиниць, які було замінено або вилучено. Також були зазначені різні причини вилучення або видозмінення даних слів: архаїзм, штучне слово, застаріле, полонізм, не властиві українському мовцеві. У такий спосіб було замінено наступні слова:

Таблиця 1

Історична лексема	Радянський відповідник
Автомобілярня	Автозавод
Аркуш	Лист
Болото	Грязь
Світломір	Фотометр
Осоння	На сонці

Було вилучено також питомі українські слова:

- Багацько – означає значну, велику кількість чого-небудь. Вилучали як «небажане»;
- Піхотою – означає пересуватися пішки. Слово маркувалося як «розмовне», через що підлягало вилученню;
- Понурий – прикметник на позначення похмурого, сумного або невеселого настрою чи вигляду. Був маркований як «штучний архаїзм» і вилучений без призначення замітника;
- Пан – використовувалося як форма ввічливого звертання до чоловіка.
- Часопис – загальна назва для будь-якого періодичного видання. Слово було вилучено зі словників як таке, що «штучно відриває українську мову від російської» [3, с. 354-399].

Наведені приклади свідчать про системний характер мовних змін, що відбувалися в умовах радянської мовної політики. Вилучення та заміна лексичних одиниць підпорядковувалися загальній стратегії уніфікації української мови. Унаслідок цього українська мова зазнала значних втрат, зокрема в сфері термінології. Це підкреслює важливість подальших досліджень у напрямі популяризації питомої української лексики.

Таким чином, проведений аналіз засвідчив, що мовні репресії 1920-1930-их років суттєво деформували українську мову. Вилучення питомих слів, змін у правописі та обмеження функціонування окремих мовних елементів призвели до звуження виражальних можливостей мови та часткової втрати її

самобутності. Водночас українська мова зберегла значний потенціал до відновлення, а її історична спадщина може бути повернена до активного вжитку.

Отже, значення відновлення репресованої лексики полягає у збагаченні сучасного мовлення та зміцненні національної ідентичності. Важливим є те, що саме через усвідомлення мовних втрат і роботу над поверненням забутих слів українське суспільство отримує можливість забезпечити повноцінний розвиток своєї мовної системи та зберегти її унікальність у майбутньому.

Література

1. Шевельов Ю. В. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941). Стан і статус. Нью-Йорк : Вид-во “Сучасність”, 1987. 295 с.
2. Кочерга О. Мовознавчі репресії 1933 року. Інформаційний вебпортал «Ji Magazine» URL: <https://www.ji.lviv.ua/n35texts/kocherha.htm#up> (дата звернення: 20.04.2026).
3. Українська мова у ХХ сторіччі - історія лінгвоциду. Документи і матеріали / За ред. Л. Масенко. - К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. — 399 с.

Шарата Наталія – д-р пед. н., професор кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет.

Головчак Анастасія – здобувачка вищої освіти спеціальності D4 Публічне управління адміністрування, Миколаївський національний аграрний університет

ЧИТАННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У роботі розглянуто читання українською мовою як важливий чинник розвитку особистості в сучасному суспільстві. Проаналізовано його вплив на інтелектуальну сферу людини, зокрема на розвиток мислення, пам'яті, уяви та мовленнєвих навичок. Підкреслено значення регулярного читання для формування мовної культури, розширення словникового запасу та розвитку критичного мислення. Окрему увагу приділено ролі української мови як засобу глибшого сприйняття художніх і наукових текстів, а також як носія культурних і національних цінностей. Розглянуто вплив читання на формування морально-етичних орієнтирів особистості, розвиток емпатії, здатності до саморефлексії та розуміння соціальних явищ. Також висвітлено значення читання для емоційного розвитку, формування творчого мислення та здатності до самовираження. Показано, що читання українською мовою сприяє соціалізації особистості, розвитку комунікативних навичок, уміння аргументувати власну думку та брати участь у суспільному житті.